

УДК 343.982
DOI <https://doi.org/10.32782/pyuv.v2.2024.23>

В. С. Бондар
orcid.org/0000-0003-1552-4555
кандидат юридичних наук, професор,
завідувач кафедри кримінального процесу та криміналістики
Навчально-наукового гуманітарного інституту
Національної академії Служби безпеки України

Д. А. Морозов
orcid.org/0000-0002-1114-9033
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри оперативно-розшукової діяльності
Донецького державного університету внутрішніх справ

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ КОНФІДЕНЦІЙНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, УЧИНЕНИХ ЗЛОЧИННИМИ СПІЛЬНОТАМИ

Постановка проблеми. На фоні боротьби України з російською агресією вчинення кримінальних правопорушень у різних формах злочинного лідерства на території України набуло загрозливих для національної безпеки масштабів, оскільки це явище спричиняє шкоду боєздатності нашої країни, стимулює зростання транснаціональної злочинності, обігу наркотичних засобів, зброї, нелегальної міграції.

Акцентовані сфери кримінально-протиправної діяльності добре організовані та характеризуються наявністю системи захисту для запобігання виявлення та викриття, притягнення членів злочинних спільнот до кримінальної відповідальності.

Тому, з огляду на вказане розв'язання проблеми протидії кримінально-протиправній діяльності злочинних спільнот вважається одним із головних завдань уповноважених оперативних підрозділів Служби безпеки України, Державної прикордонної служби України та Національної поліції.

З метою реалізації окресленого завдання співробітники уповноважених підрозділів “*de jure*” мають право (але “*de facto*” зобов'язані) мати гласних і негласних штатних та позаштатних працівників, а також використовувати конфіденційне співробітництво згідно з положеннями ст. 275 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України).

Стан дослідження. Особливостям конфіденційного співробітництва, у тому числі й використання інформації, отриманої від конфідентів у кримінальному провадженні, контррозвідвальній, розвідувальній діяльності присвячували свої роботи як науковці, як О.М. Бабіков [1], Б.І. Бараненко, М.Л. Грібов [4, с. 8–17], В.В. Дараган [5, с. 317–320], О.М. Дроздов,

О.О. Кметь [7, с. 326–329], В.А. Колесник [6], О.І. Козаченко, Ю.В. Луценко [10, с. 93–98], В.В. Луцик, Д.А. Морозов [2, с. 144–150], М.А. Погорецький, О.О. Подобний, Д.Б. Сергеева, О.О. Сухачов, Я.О. Тализіна [14], Г.К. Тетерятник, Д.М. Цехан, А.М. Черняк [15, с. 69–78], Р.М. Шехавцов [8, с. 60–63; 9, с. 377–380], В.В. Шендрик, М.Є. Шумило, Б.В. Щур, та ін. [3; 16, с. 481–484]. Проте окремі практичні проблеми застосування конфіденційного співробітництва під час досудового розслідування різних форм злочинного лідерства потребують подальшої теоретичної розробки.

Метою статті є висвітлення проблемних питань, пов'язаних із використанням конфіденційного співробітництва під час виявлення та досудового розслідування кримінальних правопорушень, передбачених ст. 255, 255¹, 255², 255³ Кримінального кодексу України (далі – КК України), та формулювання науково обґрунтованих рекомендацій щодо їх розв'язання.

Виклад основних положень. Під час виявлення, розкриття та досудового розслідування кримінальних правопорушень, учинених злочинними спільнотами важливо усвідомлювати, що методи кримінально-протиправної діяльності постійно вдосконалюються. Як свідчать дослідження, дві третини організованих груп попередньо обирали та детально вивчали об'єкти посягання, розроблюють плани вчинення злочинів, проводять рекогносцировки на місцевості, тренування виконавців тощо.

Одним із основних елементів діяльності співробітників уповноважених оперативних підрозділів під час відпрацювання версій є залучення до розкриття злочинів конфідентів, а також впровадження в оточення потерпілих та запідозрених осіб знов залучених негласних працівників.

Оперативні співробітники підрозділів діяльність яких пов'язана з виявленням та розробкою організованих груп, злочинних організацій та злочинних спільнот, виконуючи свої функціональні обов'язки, які ґрунтуються на нормативних приписах, у першу чергу, Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» – ст. 7 «Обов'язки підрозділів, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність», ст. 8 «Права підрозділів, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність» – «зобов'язані вживати необхідних оперативно-розшукових заходів щодо попередження, своєчасного виявлення і припинення кримінальних правопорушень та викриття причин і умов, які сприяють вчиненню кримінальних правопорушень що були скоєні організованими групами та злочинними організаціями» [12].

Залежно від вектору орієнтації злочинних інтересів організованої групи, організації та спільноти, їх структури, засобів досягнення кримінально-протиправних цілей, рекомендується співробітникам уповноважених оперативних підрозділів здійснювати підбір конфідентів з кола осіб, яких можливо класифікувати за наступними підставами:

- соціальним статусом – конфіденти, які мають можливість висвітлювати кримінально-протиправну діяльність злочинних спільнот у сфері економіки або їх членів, які відносяться до політичних чи економічних еліт; конфідентів, які мають можливість висвітлювати кримінально-протиправну діяльність «прикриття» конкретної злочинної групи чи навпаки організованих груп із числа осіб з дуже низьким соціальним або економічним статусом – жебраки, а також особи, котрі обіймають найнижчий ступінь у тюремній ієрархії;

- освітою – яка має вплив на вибір кримінально-протиправних інтересів групи, на ефективність планування своєї діяльності, ефективність конспірації, коло спілкування як серед можливих жертв, так і серед осіб, які можуть сприяти кримінально-протиправної діяльності групи;

- віком – якщо злочинна група об'єднує осіб приблизно однієї вікової групи – використання конфідента, який буде мати суттєві відмінності від більшої її членів не рекомендується;

- статтю – для механізму вчинення деяких видів кримінальних правопорушень притаманна участь тільки чоловіків (наприклад, застосування грубої фізичної сили) або жінок (наприклад, серед осіб, які займаються проституцією), але в даному випадку можливі виключення;

- національністю – як свідчать результату аналізу слідчої та судової практики, протягом останніх десяти років кожна десята організована група характеризується етнічною складовою;

- наявністю судимості, з важливим урахуванням вектору спрямованості кримінально-протиправної діяльності в минулому.

Залежно від структури організованих груп та злочинних організацій оперативні співробітники здійснюють підбір конфідентів, які:

- а) висвітлюють діяльність які всієї групи взагалі;

- б) висвітлюють діяльність, конкретної особи (організатора групи, правоохоронців чи держслужбовців, котрі сприяють діяльності групи).

З метою підвищення ефективності використання конфіденційного співробітництва рекомендовано комплексне використання можливостей декількох конфідентів, водночас, необхідно враховувати, що чи більше осіб ми задіємо в оперативній розробці, тим більше стає ризик витоку конфіденційної інформації та розкриття конфідентів.

Варто зазначити, що універсального алгоритму використання конфіденційного співробітництва щодо викриття та оперативного висвітлювання організованих груп, організацій та злочинних спільнот не існує, тому процес залучення конфідентів вимагає творчого підходу від оперативного працівника та конфідентів, яких він залучає в кожному конкретному випадку. Проте слід зробити наголос на тому, що для окремих видів кримінально-протиправної діяльності є можливим використання загальних алгоритмів конфіденційного співробітництва (котрі в подальшому підлягають трансформації залежно від конкретної ситуації).

Наприклад, з метою протидії проявам злочинного лідерства у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів, оперативно-розшукові заходи можна використовувати за такими напрямками:

- встановлення осіб, які діють у складі організованої групи або злочинної організації та причетних до вчинення кримінальних правопорушень, передбачених ст.ст. 305–321 КК України;

- виявлення фактів та способів незаконного використання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів;

- встановлення предметів і документів, які можуть бути використані в якості оперативної інформації та бути джерелами доказів у кримінальних провадженнях, передбачених ст.ст. 305–321 КК України, що були скоєні організованими групами, організаціями та злочинними спільнотами.

Уповноважені оперативні підрозділи з метою протидії різним формам злочинного лідерства у зазначеній кримінально-протиправній сфері здійснюють пошук осіб, причетних до незаконного обігу психоактивних речовин за такими ознаками:

- наявність кримінальних зв'язків з особами, які перебувають на обліках як збувальники наркотичних засобів;

- наявність доступу до ресурсів, які дозволяють організувати та підтримувати виготовлення або викрадення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів;

- встановлення фактів організації та підтримки наркопостачання у тому числі шляхом контрабанди;

- наявність можливості організувати та підтримувати постачання наркотичних засобів безпосередньо до споживача;

- причетність осіб до незаконного обігу наркотичних засобів та психотропних речовин у минулому, зафіксована в матеріалах кримінальних проваджень та оперативних розробок;

- схильність та наявність можливості використовувати службовий стан для сприяння діяльності організованих груп, причетних до збуту наркотичних засобів.

Задля отримання найкращих результатів від використання конфіденційного співробітництва оперативний співробітник у більшості випадків має залучати для цього осіб, які вже мали досвід конфіденційного співробітництва та брали участь в оперативних розробках, але встановлення оперативними співробітниками короточасних оперативних контактів з особами, які мають оперативно значущу інформацію є також одним зі шляхів отримання значущої інформації стосовно структури організованих груп та злочинних організацій, засобів їх кримінально-протиправної діяльності, а також можливості отримання доказів.

До найбільш ймовірних категорій осіб, яких рекомендується залучати до конфіденційного співробітництва в протидії кримінальним правопорушенням у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів, учинених у різних формах злочинного лідерства можуть бути віднесені:

- особи з числа раніше судимих за кримінальні правопорушення, пов'язані з незаконним обігом психоактивних речовин;

- особи, які мають або мали відношення до вчинення кримінальних правопорушень, пов'язаних з незаконним обігом психоактивних речовин;

- особи, які перебувають на обліках як такі, що мали відношення до вчинення кримінальних правопорушень, пов'язаних із незаконним обігом психоактивних речовин;

- особи, які залучалися до конфіденційного співробітництва в минулому;

- особи, які мають авторитет у кримінальних колах;

- співробітники органів правопорядку, органів держави, функціональні обов'язки яких

пов'язані з державним регулюванням обігу психоактивних речовин;

- підприємці, економічна діяльність яких пов'язана з обігом психоактивних речовин, сильнодіючих лікарських засобів та прекурсорів;

- особи, які вживають наркотичні засоби;

- медичні працівники установ, що працюють з наркозалежними особами;

- медичні працівники установ, які у своїй діяльності мають відношення до медичного використання психоактивних речовин.

Таким чином, залучення даних осіб до розкриття кримінальних правопорушень зазначеної категорії, учинених злочинними спільнотами дозволяє отримати відомості:

- про осіб, які беруть участь в організованих групах;

- про злочинні угруповання, які протидіють та їх лідерів;

- про канали надходження та збуту психоактивних речовин тощо.

Під час проведення розвідувальних опитувань, окрім з'ясування кола зв'язків потерпілого, їх характеристика, необхідно пам'ятати про можливість встановлення з ними конфіденційних відносин.

Найбільш ефективним способом отримання інформації під час розробки осіб, підозрюваних у вчиненні кримінальних правопорушень у складі злочинних спільнот є максимальне використання оперативних позицій в оточенні розроблюваних, а за необхідності – придбання нових конфіденційних джерел із урахуванням сформульованих рекомендацій.

Найважливішими якостями, якими має володіти особа, яка займається розвідувальною діяльністю є: комунікабельність, уміння встановлювати контакти та довірчі відносини з різними категоріями розроблюваних; вміння цілеспрямовано вести бесіду; здатність «підбудуватися» до колективу; посівши тим самим своє місце в ієрархії відносин, що склалися.

Введення особи до злочинної спільноти для організації виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації, ефективно застосовувати, розкриваючи, наприклад, умисне вбивство, за схемою «від особи, яка вчинила злочин до злочину». Це стає можливим під час розробки злочинних спільнот, при тому інформація надходить не тільки про факти конкретних вбивств, але й про найманців. Оперативний підрозділ, який планує введення в її середовище конфідента, шляхом використання комплексу оперативно-розшукових сил, засобів та методів здійснює вивчення даної злочинної спільноти, осіб, які входять до його складу. Здійснюваний з цією метою оперативно-аналітичний пошук має

охоплювати всі сфери життєдіяльності об'єкта впровадження.

Найбільш важливим напрямом такої оперативної роботи щодо збирання інформації про осіб, які вчиняють умисні вбивства є пошук:

- у місцях, де найбільш часто фіксується поява членів злочинних спільнот, у тому числі в місцях проведення ними дозвілля;
- на об'єктах, де здійснюється їх кримінально-протиправна діяльність;
- в суб'єктах підприємницької діяльності, які використовуються злочинними спільнотами в якості прикриття;
- в сфері сімейно-побутових, родинних стосунків будь-якого члена злочинної групи, близького оточення;
- за місце помешкання членів злочинних спільнот;
- серед осіб, які хоча й безпосередньо й не входять до складу організованої злочинної структури, але сприяють здійсненню ними кримінально-протиправної діяльності (співучасники, які надають засоби, гроші, виконують окремі доручення, консультанти, котрі користуються у лідерів особливою довірою);
- в середовищі, яке обслуговує членів злочинних спільнот (збувальники наркотичних засобів, проститутки, особисті тренери в фітнес-клубах, особи, які обслуговують особистий транспорт, медичні працівники та ін.);
- серед членів кримінальних структур, які відбивають покарання, знаходяться в ІТТ, СІЗО, яким відомі факти кримінально-протиправної діяльності;
- в сфері інтимних зв'язків лідерів, членів злочинних спільнот, осіб, обізнаних про їх кримінально-протиправну діяльність.

Висновки. Таким чином, урахування сформульованих рекомендацій щодо використання конфіденційного співробітництва співробітниками уповноважених оперативних спеціалізованих підрозділів дозволить забезпечити своєчасність оцінки оперативної обстановки, а також розв'язання завдання протидії кримінально-процесуальній діяльності злочинних спільнот, які не потребують застосування більш складних форм оперативно-розшукової діяльності.

Література

1. Бабіков О.П. Негласні слідчі (розшукові) дії: теорія і практика. Наук.-дослід. ін-т публічного права. Київ: Норма права, 2023. 434 с.
2. Бірюков В.В. Інформаційно-довідкове забезпечення кримінальних проваджень: підручник / В.В. Бірюков, В.Г. Хахановський, В. С. Бондар; за заг. ред. В.В. Бірюкова. Київ: Центр учбової літератури, 2014. 288 с.
3. Бондар В. С. Шляхи оптимізації інформаційно-аналітичного забезпечення проведення судово-ба-

лістичних експертиз. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція.* 2015 №2.14 том 2. 150 с.

4. Бондар В.С., Морозов Д.А., Пупинін О.М. Щодо проблеми дотримання конституційних прав і свобод людини в процесі оперативно-розшукової діяльності. *Прикарпатський юридичний вісник.* 2023. № 6 (53). С. 144–150.
5. Воєнні злочини: навч. посіб. / І.В. Авдошин, О.І. Заболотний, О.Ю. Звонарьов та ін. Київ: 7БЦ, 2023. 280 с.
6. Грібов М.Л., Козаченко О.І. Співвідношення понять «конфіденційне співробітництво» та «негласне співробітництво». *Вісник кримінального судочинства.* 2019. № 1. С. 8–17.
7. Дараган В.В. Окремі питання сприяння громадян підрозділам Національної поліції у запобіганні вбивствам на замовлення. *Юридичний науковий електронний журнал.* № 5/2023. С. 317–320.
8. Злочини проти інформаційної безпеки держави: поняття, виявлення, досудове розслідування: монографія / І.В. Гора, В.А. Колесник, В.В. Малюк, В.О. Ходанович, А.М. Черняк, Л.І. Щербіна; за заг. ред. В.А. Колесник. Київ: 7БЦ, 2023. 512 с.
9. Кметь О.О. Окремі аспекти мотивації та забезпечення гарантій особам, які надають допомогу оперативно-розшуковими підрозділами Держприкордонслужби України на конфіденційній основі. *Юридичний науковий електронний журнал.* № 5/2023. С. 326–329.
10. Кудінов С.С., Шехавцов Р.М. Кримінально-процесуальні заходи забезпечення проведення негласних слідчих (розшукових) дій. *Південноукраїнський правничий часопис.* 2023. № 3. С. 60–64.
11. Кудінов С.С., Шехавцов Р.М. Щодо законодавчого визначення конфіденційного співробітництва. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2023. № 9. С. 377–380.
12. Луценко Ю.В. До окремих проблем практичної реалізації введення особи до організованої злочинної групи чи злочинної організації для виконання спеціального завдання з попередження чи розкриття її злочинної діяльності. *Актуальні проблеми протидії злочинності і корупції: збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції (Харків, 22 грудня 2023 р.).* Харків: Юрайт, 2023. С. 93–98.
13. Подобний О.О. Оперативно-розшукова діяльність у виявленні та розслідуванні злочинів: теорія, історія і сучасна практика : навч.-метод. посібник. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2021. 258 с.
14. Про оперативно-розшукову діяльність: Закон України від 18 лют. 1992 р. № 2135-ХІІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12#Text>.
15. Талізін Я.О. Використання конфіденційного співробітництва у кримінальному провадженні: монографія / наук. ред. І.А. Тітко. Київ: Алерта, 2023. 304 с.
16. Талізін Я.О. Нормативне забезпечення та реалізація конфіденційного співробітництва у кримінальному провадженні: дис. докт. філос. спец. 081 «Право». Харків: НДІ вивчення проблем злочинності імені академіка Сташиса, 2022.
17. Черняк А.М. Виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації у сфері міжнародного студентського обміну. *Вісник кримінального судочинства.* № 4. 2019. С. 69–78.
18. Шишацька Ю. Поняття «Конфіденційне співробітництво» у кримінальному процесі. *Юридичний науковий електронний журнал.* № 1/2023. С. 481–484.

Анотація

Бондар В. С., Морозов Д. А. Особливості використання конфіденційного співробітництва під час досудового розслідування кримінальних правопорушень, учинених злочинними спільнотами. – Стаття.

Авторами публікації систематизовані рекомендації щодо особливостей використання конфіденційного співробітництва під час досудового розслідування кримінальних правопорушень, учинених злочинними спільнотами.

Обґрунтовано, що основою формою негласного отримання інформації, проведення оперативно-розшукової діяльності щодо протидії кримінальним правопорушенням, передбаченим ст.ст. 255, 2551, 2552, 2553 КК України є одержання агентурної (конфіденційної) інформації від особи, яка добровільно надала згоду на засадах конфіденційного співробітництва брати участь у проведенні негласних слідчих (розшукових) дій та надавати інформацію слідчому (детективу), отриману ним під час їх проведення.

Визначені найбільш ймовірні категорії осіб, яких рекомендується залучати до конфіденційного співробітництва в протидії кримінальним правопорушенням у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів, учинених у різних формах злочинного лідерства можуть бути віднесені: особи з числа раніше судимих за кримінальні правопорушення, пов'язані з незаконним обігом психоактивних речовин; особи, які мають або мали відношення до вчинення кримінальних правопорушень, пов'язаних з незаконним обігом психоактивних речовин; особи, які перебувають на обліках як такі, що мали відношення до вчинення кримінальних правопорушень, пов'язаних із незаконним обігом психоактивних речовин; особи, які залучалися до конфіденційного співробітництва в минулому; особи, які мають авторитет у кримінальних колах; співробітники органів правопорядку, органів держави, функціональні обов'язки яких пов'язані з державним регулюванням обігу психоактивних речовин; підприємці, економічна діяльність яких пов'язана з обігом психоактивних речовин, сильнодіючих лікарських засобів та прекурсорів; особи, які вживають наркотичні засоби; медичні працівники установ, що працюють з наркозалежними особами; медичні працівники установ, які у своїй діяльності мають відношення до медичного використання психоактивних речовин.

Ключові слова: злочинна спільнота, кримінальні правопорушення у сфері обігу наркотичних засобів,

конфіденційне співробітництво, негласні слідчі (розшукові) дії.

Summary

Bondar V. S., Morozov D. A. Features of the use of confidential cooperation during the pre-judicial investigation of criminal offenses committed by criminal communities. – Article.

The authors of the publication systematized recommendations on the specifics of using confidential cooperation during pre-trial investigation of criminal offenses committed by criminal communities.

It is substantiated that the main form of covert obtaining of information is conducting operative investigative activities in order to combat criminal offenses provided for in Art. 255, 2551, 2552, 2553 of the Criminal Code of Ukraine is the receipt of agency (confidential) information from a person who has voluntarily given consent on the basis of confidential cooperation to participate in secret investigative (search) actions and to provide information to the investigator (detective) obtained by him during their carrying out.

The most likely categories of persons who are recommended to be involved in confidential cooperation in countering criminal offenses in the sphere of trafficking in narcotic drugs, psychotropic substances, their analogues and precursors committed in various forms of criminal leadership can be classified as: persons previously convicted of criminal offences, associated with the illegal circulation of psychoactive substances; persons who have or were related to the commission of criminal offenses related to the illegal circulation of psychoactive substances; persons who are registered as having been involved in the commission of criminal offenses related to illegal trafficking of psychoactive substances; persons who have engaged in confidential cooperation in the past; persons who have authority in criminal circles; employees of law enforcement bodies, state bodies, whose functional duties are related to the state regulation of the circulation of psychoactive substances; entrepreneurs whose economic activity is related to the circulation of psychoactive substances, potent drugs and precursors; persons who use narcotic drugs; medical workers of institutions working with drug addicts; medical workers of institutions whose activities are related to the medical use of psychoactive substances.

Key words: criminal community, criminal offenses in the sphere of drug trafficking, confidential cooperation, covert investigative (search) actions.